

Csapody Miklós

Kileng a mutató

(Páskándi, Ilia – és a belső elhárítás)

Páskándi Géza csak egy volt az '56-os magyar forradalom ürügyén Erdélyben letartóztatottak, bebörtönzöttek és rabmunkára hurcoltak tízezrei közül – de Páskándi Géza csak egy volt. Egy volt izzó, démonian sokféle tehetségével, a görög bölcsök napsütötte nyugalomával, máskor kéken fölszikkasztó, magasfeszültségű hangulataival. Indulatainak föl-föllávázó erejével és figyelmes érzékenységgel, máskor ellentmondást nem tűrő, fejedelmi kinyilatkoztatásaival. Egy volt mélyen átélt, fájdalmasan derülátó magyarságával és tűzhányó modernségével, tomboló formabontásával és hűvös formateremtésével. És egy volt az Istent küszködve kereső, hozzá mindig visszatérő, mert „hitre teremtett”¹ kálvinizmusával, s persze híres és varázsos, olykor túlradó, máskor meg morózus társasági kellemével. Azzal a vulkanikus töltésű, mégis úgymond rejtekező ember- és író-szereppel, amit nem eljátszott, hanem mindig vállalt és viselt is, éppen mert vele született.

Költője, elbeszélője, színpadra állítója, ám mindenekelőtt keserves megkínlódója és rögeszmés-kitartó végig gondolója volt ennek a zavaros tejként minduntalan összefutó Kelet-Közép-Európának. A maga *jóra való nacionalizmusával*² örök szenvedője Trianonnak és Párizsnak, kiütkezője a zaklatott Kárpát-medence, a küszködő magyarság, a züllött Balkán és a diktatúra abszurd valóságának. Létezésünk lázas gyorsírója, kísérletező szerkesztője volt (hiszen „az ember rekonstruáló és restauráló állat”³), a magyar anyanyelv páratlan tehetségű játékos és újrateemtője.

Egy abszurdoid európai, az aggodalmas magyar, aki egy egész régióknak és egy teljes hagyományvilágnak: Erdélynek a szellemiségét volt képes kiterjeszteni az összmagyar kultúrára.⁴ Múltunkat ismerő, jövőnkét sejtető irányfoglaló bent a könyvben és kint a színpadon. *A sirrablók* című „regénydokumentumában” Erdélyért így fohászodott: „Imádkozzunk: *előre-vetítésünkben* nagy tévedések érjenek utol. Könyörödjünk: ezerszer is botolják meg jóslataink

Sopronból Szegedre
nem az egyetem vonzott
el, hanem a *Tiszatáj*.
Gimnazistaként hóról
óra olvastam Ilia
Mihály folyóiratát.

nyelve.”⁵ Páskándi tehát a történelem és a jelen folyamatos izgatójaként jövőmondó is volt: ma is megint az a kérdés, vajon tényleg megbotlik-e a rossz jóslat nyelve?

Páskándi Géza magyar író és gondolkodó volt.⁶ Vagyis *közizgató*, nyilvános fölbujtó. Amit nem csak a mindenkori román hatalom gondolt róla, de a magyar „irodalompolitika” is. Igaz, nem egyformán s persze nem is egy időben, hiszen áttelepedése előtt Páskándiról Magyarországon senki sem tudott, nem számítva néhány, Erdélyre is figyelő irodalmi lapszerkesztőt. S persze a sok íróváros, színész és az ide származott barátokat. Budapestre költözéséig azonban nem csak a kádári hatalom kultúrpolitikája nem számolt vele (sem), de a magyarországi olvasók közül is csak kevesen ismerhették. Később pedig, noha akkorra már Magyarországon is sikert sikerre halmozott (1977-ben hivatalos elismerést: József Attila-díjat is kapott) – az országosan ismert, súlyos szavú író a politika mindig is bár mézes-mázzal, mégis csupán óvatosan, szőrméntén respektálta. „...megtaláltam a közlésnek azokat a csatornáit, amelyek számomra a legtermészetesebbek: egy olyan szimbólumrendszert, képes beszédet, közvetett nyelvet, amely a groteszkhez, a parabolisztikus ábrázoláshoz, de a történelmi drámához is kapcsolódik, amellyel pontosan el tudom mondani a véleményemet a világról.”⁸ Elismerték, kiadták és bemutatták, s bárha „beengedték”, sőt áttelepedésekor többen is segítettek (Illyés Gyulától a barátokon át „sok tiszteséges, magyar érzelmű pártemberig”)⁹ – mégis tartottak tőle, s ezért is igyekeztek kesztyűs kézzel bánni vele. „Ne feledjük: nekem nemcsak ’56 s talán nem elég csendesen megvallott magyarságom volt »politikai púp« a hátamon, hanem még stíláris izlésem ügyében is akadtak bakalódásaim, noha az én szememben a nemzeti irodalom *minden irányzata* nemes hagyomány volt, ha egyszer bizonyított. Én sose vettem komolyan az úgynevezett »népi-urbánus« megkülönböztetést, az igazság az, hogy mindkettő mögött ugyanazt az osztályokban – mindegy, hogy más osztályokban gondolkodó ideológiát szimatoltam. Én pedig *integráló* nemzeti állásponton voltam, börtönöm után pláne. Engem ott [Erdélyben – Cs. M.] inkább avantgárd íróknak tartottak (igaz, főként történelmi drámáim megjelenéséig), s csak Pesten kezdtek egyértelműen nemzetinek mondani. Annak persze más oka is volt, hogy én itt avantgárd »arcomat« homályba vontam (nem pusztán: történelmi s napi kereslet és kínálat ügye!). Erdélyben azt akartam: az avantgárd irányzatokat magyar közvetítéssel és értelmezéssel kapják a fiatalabb művészek, értelmiségiek, a nézők, olvasók, ne pedig többségi nyelven, tálalásban. Itt ez már nem volt »aktuális«, legalábbis azt hittem, hogy nem az. A »magyarul fejlett európainak lenni, nem lemaradni semmiről« igazolhatóan régi elvem volt tehát.”¹⁰

A barátok rejtőzködő

A hetvenes évek derekától már nem csak műveit olvasták, de őt magát is igen sokan megismerték. Gyakran járta a vidéket is, és akik találtak vele, akár a *Kortárs* szerkesztőségében, akár a színházi világban vagy az „író-olvasó találkozók” során szerte az országban – mind-mind személyesen is nagyon kedvelték, sőt terhesen körüldöntgék. Hiszen egyszerre volt „érdekes”, mert erdélyi, „legendás”, mert ’56-ért hat év börtönt viselt, hírneves, mert beszéltek róla – a valóságban pedig lefegyverzően bölcs volt és a beszélgetésben delejes, néha komor indulatú, de kedves és szere-

tetre méltó. Mégis csak kevés barátja volt a valóban bensőséges (mert régi és megszenvedett) jóbarátság bizalom- és szeretetkörében.

Noha sűrűn találkoztunk főként már a nyolcvanas években, én ebbe a belső körbe nem tartoztam bele. Igaz, irodalmár, de mégiscsak fia-korú voltam, a szegedi bölcsészkar utáni, huszonnégy éves kezdő. Azt azonban, hogy az akkori ideges és bizalmatlan, sőt mindenféle „lazasága” ellenére is egyre gyanakvóbb (és csak az erdélyihez képest „szabad”), zavarosan pezsgő irodalmi és „irodalom-melléki” világban mégis észrevett, komolyan szóba állt, sőt szívesen beszélgetett is velem Erdélyről és a honi politikáról; máskor pedig Csiki László és Bodor Ádám, Szilágyi István és Lászlóffy Aladár meg a többi közös barát és persze a saját munkáiról, a *Tiszatáj*ról, az *Életünk*ről vagy épp az én dolgaimról; vagy hogy gyakran velem is oly nyíltan háborgott a „mai kocsmá” aktuális akarnokságain – nos, mindezt bizonyosan nem annak köszönhettem, hogy a Művelődési Minisztérium Irodalmi Főosztályának a „vidéken szerkesztett irodalmi folyóiratokkal foglalkozó” referense voltam (nem sokáig). Vagyis a „hatalom embere”: cenzor, instruktor, perzekútor a legjobb esetben is – külön jó, ha nem még más egyéb is. Mégis ezt a fölmelegedő ismeretséget, vele kötött „barátságomat” kezdettől nemcsak valóságosan megtisztelőnek, de könnyedén természetesnek is éreztem. Hiszen jól ismertem régi műveit is, nemcsak hírnevét, és láthatóan ő se tartott engem sem afféle tucat kóbor literátor „elveszett embernek”, sem pedig a minden szaván áhitattal csüngő hím kékharisnyának.

Hogy személyesen is megismertem, mondható elkerülhetetlen hivatali kötelességnek is. Azt azonban, hogy miután összetalálkoztunk, oly sokszor keresett; hogy a Nimródban vagy a debreceni irodalmi napokon, a bozsoki drámakonferencián s mástutt mindig az asztalához ültetett; hogy társaságban nemcsak előttem beszélt, de hozám is, hogy megkérdezett, s tanácsot is adott, vagy hogy mikor rászorultam (ő kérdezte), még ki is segített – mindezt szegedi „előéletemnek”, ottani és pesti, kolozsvári és marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi barátaimnak köszönhettem. Mindannak, amit Szegedtől kaptam, és persze annak is, ami éppen Szegedre vitt, nem más egyetemre.

Sopron, Erdély, Budapest

Sopronból Szegedre nem az egyetem vonzott el, hanem a *Tiszatáj*. Gimnazistaként hóról óra olvastam Ilia Mihály folyóiratát¹¹ az *Utunkkal* meg az *Igaz Szóval*, ritkábban a *Korunk* néha „lexikonnyi”, testes számaival együtt, s úgy gondoltam, hogy Szegeden, ahol ilyen lap működik, ott talán a bölcsészkar is nekem való lehet. A »hetvenes évek elején, harmadikos középiskolásként nem tudtam még, hogy Ilia Mihály nem „csak” főszerkesztő. Nem tudtam még akkoriban azt sem, mi fán terem a „kulturpolitika”, nem hogy éber szemek-fülek kísérik majd végig napsugaras szegedi éveimet.

Így és ekkor, még Sopronban kerültek a kezembe Páskándi versei (az *Utunkban*) és novellái is (az *Úvegek*¹²). Megvallom, nemigen tetszettek, mert nem mindegyiket értettem még, de aztán a kritikákat is csak végigszálazgattam. Annyit megéreztem: Páskándiban „nehéz” íróra lettem, akkor nekem „nehezebbre”, mint Hervay Gizellában, Szilágyi Domokosban vagy épp Kányádiban. Emlékszem, miközben Lászlóffy

Aladárt kezdettől „éreztem”, a „mesélő” Sütő elragadott, Bálint Tibor novellái pedig szinte odanyomtak a nyári kerti padhoz.

A soproni egyetem néhány erdészhallgatója (köztük apám tanítványai) akkoriban kezdtek jární Kalotaszeget és a Székelyföldet. Az a kép, ami a motorkerékpárral, vonattal és autóstoppal Erdélyt járó, visszatért barátok csöndes beszámolóiból kikerekedett előttem: a hozott hírek, varrottások, könyvek és újságok, az élmények és mindaz, ami aztán egy egész magyarországi új nemzedéknek adott feladatot, erőforrást és talán tartást is mindmáig – ez az összkép csak „megfejelte” és már mozgósította is bennem azt a szűkös alaptudást, amit akkorra már összeszedegtettem: az erdélyi klasszikusok, történetírók és költők, elbeszélők munkáiból (vagy éppen Jancsó Béla akkoriban megjelent könyvéből; 28 forintért vettem¹³) s természetesen „első akadémiamtól”: édesapám barátjától, az áldott emlékű Mátyás Vilmostól, aki nem csak a Kárpát-medence magyar tölgyeiről tudott mindent, de Erdélyről is.

A hetvenes évek romániai magyar Erdélyétől oly igencsak messze, a hetvenes évek eleje Magyarországnak túlsó, soproni végében így tárult föl lassanként előttem nem csak az erdélyi világ, hanem a régi, a történelmi Magyarország sorsa is. Erdélyé és Kárpátaljáé, a Fel- és a Délvidéké, és már nem csak Krúdyval és Tamásival, Áprilyval, Reményikkal és Dsidával, hanem stencilezett, friss statisztikákkal, különféle „följegyzésekkel” és „összefoglalókkal” is. Persze én is mindenevő (mindent elolvasó) voltam – mégis, soproni magyarként, el mégsem szakítottként akkor már erős volt bennem az a különös érzékenység is, amit észrevétlenül nevelt föl bennem soproni nagyapám és édesapám. Sokat nézegettem (földrajz szakos tanár) nagyapám atlaszát, a Páskándi által is emlegetett Kogutowicz-féle világ- (és „összmagyar”) atlaszt, no meg kamaszok is voltunk, fiúk, akik végre elutazni vágnak, s ezek után ugyan hová, mint a messzi Erdőntúlra. Neki is indultunk Erdélynek, Váradon és az élesdi rokonokon át a messzi és mégis hazai „Magyarországba”.

Harmadikos gimnazisták voltunk, amikor Gyurác Ferenc osztálytárs barátommal először mentünk Erdélybe, több mint egy hónapra, 1973 nyarán. Ez az utazás mindkettőnknek életre szóló, sorsfordító élménye lett. Eljutottunk ezerfelé, még az erdővidéki Barótra is, ahol frissen szerzett barátunktól, a híres Fejér doktor Laci fiától aztán még évekig kaptam postán a legfrissebb Kriterion-köteteket. A legelső véletlenül éppen *A vegytisztító becsülete*, Páskándi novelláskötete volt.¹⁴ Erdély után már más szemmel, „más füllel” olvastam, bár még így sem „tetszett”. Nem, hiszen „Erdélyből” (még ha éppen onnan is érkeztünk) valami mást vártam; ha nem is feltétlenül idillit vagy „romantikusat” (ám lehet, hogy mégis?); de egy híres, Erdélyszerte előttünk is annyit emlegetett írótól mégis valami „olyasmit”, ami közelebb állt volna mindahhoz, amit mi ott helyben megtapasztalhattunk. Ahhoz aztán, hogy azt is megértsük, mennyire „közel állt”, meg hogy mi is az az *abszurdoid*, és hogy miket és miért is *így* ír meg Páskándi Géza – ehhez később már nem is utaznunk, inkább olvasnunk, no meg „öregednünk” kellett.

Ady-téri évek

Ez után az „átváltoztató” és megerősítő, '73-as nagy nyári út, aztán meg a '74-es egyetemi felvételi után már csakis Szegedre készültem. Ilia Mihállal már az első nap „találkoztam” a Nagyállomáson. Éppen kikísért valakit, én meg akkor érkeztem

meg nagy bőrdíjimmal, és valaki „megmutatta”: ő az. *Külföldi magyar irodalom* című kurzusát már az első héten fölvettem az indexembe, hogy aztán legelső, szeptember eleji találkozásunkkal kezdetét vegye vele máig tartó szemináriumom.

Azokon a szemnyitogató „órákon” előbb mindig csak kérdezett: a családról és olvasmányainkról, kedvenc íróinkról, és hogy kit mi érdekel még (a régészet, az olasz irodalom, az Árpád-kor, a filozófia; ír-e verset vagy novellát?), aztán ő ajánlott olvasnivalót. Később is úgy „adott elő” (végig inkább beszélgetett), hogy nem csak voltaképpen tárgyunkról: a „trianoni” meg a nyugati magyar irodalomról beszélt, de Adyról, Krúdyról, Tömörkényről és Juhászról is, no meg a régi Szegedről; nem csak a művek „apróságairól”, de az újabb magyar történelem folyamáról, nem csak az írókról, de barátságairól, vitáikról és gyűlölségeikről, levelezésükről és utóéletükről is. A magyar huszadik század irodalmának történetéről, de legbensőbb életéről is, régi s újabb folyóiratokról, eleven költőkről (Páskándiról is) meg persze a *Tiszatáj*ról, amit (akkor még) szerkesztett.

Nem sokáig, talán már csak néhány hónapig. Itt azonban átadom a szót a hiteles forrásoknak, hogy a szegedi évekről beszéljenek az erre illetékesek – „ahogy minket láttak” (és hallottak).¹⁵ Arról is, amit fentebb mondtam: hogy budapesti találkozásom Páskándi Gézával, már az egyetem után, miért nem volt, miért nem lehetett semmiképpen sem véletlen. Személyes emlékek sorozata, ami alább következik: előtűnt, de le nem omló kulisszái annak az időnek, amit egyszer kinek-kinek úgyis meg kell majd írnia. Hogy ha már átéltük, értsük is meg jobban. Ami mindebből ide tartozik (Szegedtől a budapesti nyolcvanas évek végéig), azt megírom hát most, mert történetem fölmeredő, sötét háttérdiszleteinek zugaiban ott fénylenek a Páskándi Gézáról őrzött jó emlékek töredéksorai is.

A „kerettörténet” alig néhány nappal a bölcsészkarra való berukkolásom előtt kezdődött, amikor „1974. augusztus 29-től »Subások« fedőnéven 11-Cs-780 számon a BM III/III-4. Osztály bizalmas nyomozást kezdeményezett az irodalmi és kulturális élet területén elhelyezkedő nacionalista ellenséges tevékenységgel gyanúsítható csoport ügyében. A célszemélyek aktív kapcsolataként merült fel dr. Ilia Mihály [...] egyetemi adjunktus, szegedi lakos, akinek feldolgozását a központi osztállyal szorosan együttműködve végezzük. Nevezett 1974. december 31-ig mint a *Tiszatáj* c. folyóirat főszerkesztője adataink szerint felelős beosztásával visszaélve a lapot a bizalmas nyomozás alá vont személyek rendelkezésére bocsátotta, s kapcsolati köréből a nacionalizmus ébrentartására alkalmas cikkeket közölt. Az ellenőrzés alapján megállapítható, hogy alapvetően nem ért egyet kultúr- és külpolitikánkkal. Különböző fórumokon, illetve a minisztériumokban foglalkoztatottak személyével, amelynek hatására [sic!] főszerkesztői állásáról lemondott. Ezt követően – jelenleg is – ellenséges tevékenységét oktató-nevelő munkáját felhasználva az egyetemen fejti ki, melynek társadalmi veszélyessége elsősorban az egyetemi fiatalok befolyásolásában jut kifejezésre. A nemzetiségi irodalom iránt érdeklődő hallgatók előtt »A határainkon túli magyarság irodalmi életével« foglalkozó speciálkollégiumán fejti ki ellenséges nézeteit.”¹⁶

Olyannyira, hogy a következő években már „Dr. Ilia Mihály ellenséges tevékenységének dokumentálására, legális befolyásolási lehetőségeinek megszüntetésére, valamint a köré csoportosuló egyetemi hallgatók leválasztására – figyelemmel nevezett

társadalmi veszélyessége fokozódására – az alábbi operatív intézkedések végrehajtását tervezzük: [...] dr. Ilia Mihály nacionalista hatása alá került fiatalok közül operatív céllal – terv szerint – tanulmányozzuk Csapody Miklós [...] és [...] bölcsészhallgatókat, összegyűjtjük az ügyben rájuk vonatkozó információkat, s közülük alkalmasága esetén egy fő beszervezését végrehajtjuk. Határidő: 1977. október 1.”¹⁷

Mindebből semmit sem vettem észre – Ilia tanár úr se sokat; inkább érezte, mint tudta. Pedig mi, fejünket fölűtő ellenséges elemek eközben egy percet sem nyugodtunk. Hogy is pihenhattünk volna: alakult már a hálózat szocialista rendünk megdöntésére. „A kulturális területen támadó ellenséges személyek és csoportok között mind koncentráltóságát, mind bázisát tekintve jelentős helyet foglal el [az] az irodalommal és közművelődéssel foglalkozó személyekből álló csoportosulás, amely alapvetően a nacionalista politikai platformról fejt ki ellenséges tevékenységét. A rendelkezésre álló »K«-anyagok¹⁸ szerint dr. Csapody István [...] erdőmérnök, büntetlen előéletű, pártönkívüli, magyar állampolgár [...] a szegedi »József Attila« Tudományegyetemen tanuló Miklós nevű fián keresztül kapcsolatba került a Csongrád megyei RFK III/III. Osztálya által »Subások« fn. bizalmas nyomozás alatt tartott dr. Ilia Mihály egyetemi adjunktussal. Feltételezhető, hogy dr. Csapody István 1977. első felében bécsi tanulmányútja alkalmával kapcsolatot létesített Szépfalusi István evangélikus lelkésszel, aki a Bécsben működő »Bornemisza Péter Irodalmi Társaság« titkára. Szépfalusi István az MNK ellen bizonyíthatóan ellenséges tevékenységet fejt ki, hírszerző gyanús személy, kapcsolódik a »Subások« fn.¹⁹ üggyhöz. [...] Dr. Csapody István fia több alkalommal vállalkozott arra, hogy a szomszédos szocialista országokban élő kapcsolataik, valamint dr. Ilia Mihály között »futárként« üzeneteket, különböző, esetenként ellenséges tartalmú küldeményeket továbbítson. Arra is törekedett, hogy ilyen anyagokat saját részére szerezzon, és feltehető, hogy ezeket soproni lakásukon őrizi. E dokumentumok felkutatása érdekében megvizsgáljuk a titkos kutatás²⁰ lefolytatásának lehetőségét és kedvező körülmények esetén megszervezzük az akció végrehajtását. Határidő: 1978. április 20.”²¹

Ami akkor velünk (is) megtörtént, anélkül hogy tudtunk volna róla – mindazt Ilia tanár úr a kádári titkosrendőrség besúgói hálózatának meg a „központi szerveknek”: a hatalomnak köszönhette. Annak, hogy az egyetemen irodalomtörténészként, oktatóként, a *Tiszatáj*-nál és utána máig, szerkesztőként, levelezőként, irodalomszervezőként hasznos és hálás generációkat nevelt föl.²² Amit meg én akkoriban, boldogult úrfikoromban, azt leginkább tőle kaptam és persze Szegedtől, professzoraimtól és Bálint Sándortól.

A „szervek” szoros követése természetesen később sem lankadt: „Csapody Miklóst nacionalista tevékenysége miatt »F«-dossziésként²³ ellenőrizzük, apját, Dr. Csapody István soproni lakost hasonló formában a Győr Megyei Rendőr-főkapitányság tartja ellenőrzés alatt.”²⁴ Ilia „Mindeközben pedig a [...] befolyása alá vont fiatalok nevelésére, anyagi és erkölcsi támogatására, népszerűsítésére nagy gondot fordít [...]. Folyóiratoknál kiépített kapcsolatait felhasználja arra, hogy írásait publikálja. Pl. a Szombathelyen megjelenő »Életünk‘, az »Új Írás‘, »Mozgó Világ« szerkesztőit több alkalommal felkérte, hogy közöljék Csapody Miklós, [...] egyetemi hallgatók, [...] egyetemi gyakornok, »F«-dossziés, [...] egri lakos, »F‘-dossziés személy írásait. Ugyanakkor ezekre a megjelentetésekre hivatkozva – mint az Irodalmi

Szakosztály egyik vezetője – kezdeményezte, hogy kapcsolatai 4–600 Ft-os havi ösztöndíjjuttatásban részesüljenek. Egyikük, Csapody Miklós Féja Géza írónak küldött »K«-anyagában azt is megírja, hogy ezt az összeget teljes egészében könyvek vásárlására akarja költeni, melyekkel romániai kapcsolatait látja el.²⁵

Megvallom, „jólesett”, hogy amikor jó húsz évvel később a Történeti Hivataltól kapott anyagaimban lapozgattam, az is kiderült, egyik közös besúgónk (a derék „Kerekes” tmb.²⁶) elismeréssel szólt Markó Béla első könyvéről írt *Életünk*- és a legfiatalabb erdélyi költőnemzedékről szóló, *Mozgó Világ*beli tanulmányaimról. Nagyra értékelte őket (ez esett jól), hiszen értett hozzá, csakhogy akkor Szegeden nem tudtam még, hogy figyelmes elismerését nem csak nekem fejezte ki.²⁷

Így teltek hát éveim az Ady téri egyetemen, az Eötvös Kollégiumban, a Somogyi meg az Egyetemi Könyvtárban, a barátokkal és az egyetemi társakkal tanulással, kocsmákkal és irodalmi estekkel is,²⁸ Tarjánban Ilia tanár úrral, a Palánkban Bálint Sándor bácsival, a Tisza-parton, Kolozsváron meg a Székelyföldön. Közben persze olvastam az akkor már Pesten élő Páskándit is, aki Szegeden nagy tiszteletnek örvendett.

Akkoriban pedig már (1978-ban) nemcsak a „politikai helyzet” fokozódott, hanem lassan közeledett az Ilia-tanítványok végzése, elhelyezkedése is (miközben „a hálózat tovább alakult”): „A csoportot továbbra is az illegálisan szervezett, tudatos ellenséges tevékenység s a rendkívül aktív, gyakran nyílt ellenzéki magatartás és pozícióharc fogja össze. [...] Dr. Ilia Mihály egyetemi adjunktusról, a csoportosulás szegedi célszemélyéről 1978-ban szerzett számos ellenőrzött információ bizonyítja a megállapítást. Tovább bővíti hazai, szomszédos szocialista országokban és Nyugaton élő kapcsolati körét. E személyek többsége figyelő-dossziés vagy bizalmas nyomozás alá vont személy, illetve más országokban működő nacionalista csoportok, fellažitási központok tagja. Kapcsolatuk jellegét, célját a korábbiaknál is gondosabban igyekeznek konspirálni, az összekötőket feladataikra, a BM vám- és határőrizeti szervek módszereire, operatív eszközeinek alkalmazására kioktatni. Dr. Ilia Mihály folyamatosan tesz erőfeszítéseket arra, hogy az egyetemen státusokat szerezzen befolyása alá vont tanítványainak. Legaktívabb ilyen kapcsolata Csapody Miklós V. éves bölcsészhallgató, akinek Vajda György Mihály vagy Csatári Dániel professzorok tanszékén igyekszik állást szerezni. [...] Az egyetem párt- és állami vezetőinek útján szükséges megakadályozni, hogy nevezett oktatóként a Bölcsészettudományi Karra kerüljön.”²⁹ Ez persze sikerült nekik, ám hiába a BM tervez, mégis a Gondviselés végez. A szerveknél mélyen megdöbbenek, amikor az államvizsga után éppen a „Pozsgay-féle” Kulturális Minisztérium Bíró Zoltán vezette Irodalmi Főosztályának előadója lettem. Pedig nem így terveztem el, hiszen mindig is az egyetemi pálya vonzott.

Betyár pandúr a Szalay utcában

Mélyen konspirált rendszerellenes gyülekezetünk azonban továbbra is, sőt egyre arcátlanabban és mind sikeresebben szervezkedik. Tagjai „Céljaik elérésére egyre aktívabb pozícióharcot folytatnak, részben saját érvényesülésükért, részben tanítványaik, kádereik pozícióba helyezését szorgalmazzák. Dr. Ilia a speciálkollégiumon nacionalista befolyása alá vont tanítványai érdekében befolyásos kapcsolatait is igénybe

veszi, s több esetben eredményesen intézkedett érdekükben. Csapody Miklós V. éves hallgatót (apja »F«-dossziés a Győr megyei III/III. osztályon) V. 1-jével a Kulturális Minisztérium Irodalmi Főosztályára előadónak nevezték ki. Feladata öt magyar folyóirat szemlézése, valamint a határon túli magyar irodalom figyelemmel kísérése.³⁰

Budapestre kerültem tehát – kitaró aknamunkámat életem első, immár miniszteriális munkahelyén is ernyedetlenül folytatva. A *Belső ellenséges, ellenzéki elemek tevékenysége* című jelentés szerint „Csapody Miklós, a Kulturális Minisztérium irodalomtörténeti [sic!] főosztályának előadója munkahelyén – feltehetően nemzetiségi kérdésekkel összefüggő – bizalmas anyagokat szerzett meg, és azokat tanulmányozásra átadta a »Subások« fn. bizalmas nyomozás szegedi célszemélyének.”³¹ Szocialista rendszerünk alapjainak további rengetésével azonban később sem hagytunk föl: a Csongrád megyei főkapitány, dr. Kelemen Miklós rendőr vezérőrnagy szó szerint ezt írta „Pol Pot megye” mindenható kommunista urának (igaz, semmi újat): „Szigorúan titkos! MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Első Titkáranak, dr. Komócsin Mihály Elvtársnak! Dr. Ilia Mihály [...] a külföldi magyar irodalom »kutatásának« leple alatt párttagságával összeegyeztethetetlen, elvtelen kapcsolatokat épített ki és tart fenn, elsősorban a nyugati magyar emigráció tagjaival, ellenséges szervezetekkel, azok vezetőivel.”³²

Aztán szegény Győr-Sopron megyei titkosrendőrök drámai „forgatókönyv”-átírata a szegedi III/III-as kollégáknak: „Dr. Csapody István, akit osztályunkon nacionalista tevékenység miatt külön nyilvántartáson belül aktív kategóriában ellenőrizzük, 1982. június 24–26. között küldöttség élén hivatalosan Ausztriában tartózkodik. Dr. Ilia Mihály szegedi lakos Csapody külföldi útját akarja felhasználni nem ismert tartalmú könyvek, publikációk beszerzésére. Kettőjük között a közvetítő szerepet Csapody Miklós (budapesti) lakos látja el. Csapody megkéri fiát, értesítse Iliát esedékes külföldi útjairól. Így Ilia intézkedni tud név szerint nem ismert nyugati kapcsolatairól a behozni szánt publikációk előkészítésére. Többoldalúan ellenőrzött és megbízható adataink vannak arra vonatkozóan, hogy a küldemények ki-, illetve bejuttatása postaláda felhasználásával történik.”³³ A postaláda pontos helyének és forgalmának megállapítását a helyi III/II. Osztály Soproni Alosztályával közösen végezzük.”³⁴

Miközben Sopronban apámat miattam (és persze a bős–nagygyarosi vízierőmű eleni aláírás-, de még inkább tudományos adatgyűjtése miatt is) megfigyelték, a család távollétében alkalmanként házkutatásokat is tartottak, amint az a belügyi filoszok helyszíni könyvlistáiból kiderül. Később a „figyelem” öcsémre is kiterjedt.

Magam közben Budapesten az „öt magyar folyóiratot szemléltem” – szakelemzés helyett azonban inkább valami ideológiai „hibakereső-gépet” kellett volna ráhelyeznem a lapokra, hátha a kívánat szerint végre kileng a mutató. Kezdtém már részt venni az „irodalmi életben” is: Páskándi Gézát egy ilyen literátus alkalommal ismerem meg személyesen, 1979. december 18-án. „Pete György, a Vas megyei *Életünk* c. irodalmi folyóirat főszerkesztője (a »Kiismerhetetlen« fn. bizalmas nyomozás célszemélye) a mai napra »irodalmi ankétot« szervez, amelyet a budapesti Múzeum Kávéházban tartanak meg. Nevezett mintegy 100 meghívót küldött az ország különböző területein élő íróknak, költőknek, kritikusoknak, szerkesztőknek. Többek között meghívta Ágh István, Bella István, Csoóri Sándor, Páskándi Géza, **Eörsi István** köl-

tőket, a Kulturális Minisztériumból Bíró Zoltán osztályvezetőt, valamint Csapody Miklóst és Zimonyi Zoltánt. Pete ezt a »nem hivatalos rendezvényt« a folyóiratról alkotott vélemények megismerésére, illetve újabb kéziratok beszerzésére kívánja felhasználni. Az információ megbízható, ellenőrzött, tartalma részben ellenőrzött. Intézkedés: tájékoztatták a BM III/III. Csoportfőnökséget, ahonnan az ellenőrzéshez segítséget nyújtanak.”³⁵

Páskándival ezután már gyakran találkoztam írótársaságban, lassanként megkedvelt. „A tmb. beszámolt arról, hogy itthon megismerkedett Páskándi Gézával. A Szeged Bárban mutatták be. Kapcsolatunk dicsérte Páskándi munkásságát, amit az szemmel láthatóan jó néven vett. Beszélgetésük során szóba került [...], akiről nem voltak jó véleménnyel. [...] Páskándi [...] viszont nagyon jó véleményt mondott a szegediekéről [Ilia, Csapody]. Kapcsolatunk tovább nem beszélgetett Páskándival...”³⁶ Minek, ha még egy bárban is a szegedi fő „célszemélyt” dicsérgeti? Különbösen is „tudtak róla”, hiszen áttepedése óta őt is folyamatosan figyelte a belső elhárítás III/III-4/a osztálya. Erről a többi közt „Az ún. repülőegyetem keretében az ifjúság körében ellenséges fellázító tevékenységet kifejtő személyek és kapcsolataik” tárgyú csoportdosszié anyaga tanúskodik.³⁷

Még ha Géza nem is tudta, ki „beszélgetett” vele egy est után a Szeged Bárban – a közte és a hatalom között fennálló „viszonnal” pontosan tisztában volt. „Nem áltatom magam. Akarva-akaratlan itt már pusztá megjelenéssel is azt demonstráltam, *ami igaz* is: Magyarország az *élhető élet* dolgában nagyon előreszaladt a többi népi demokráciákhoz képest. (Ami szinte kizárólag 1956 mementójának köszönhető.) Felbukkanásom így »dicséret« volt a rezsimre nézvést. Talán – példátlanul – én voltam az első elismerten magyar politikai menekült, legalábbis »nevesebb«, exponáltabb, akit Magyarország »testvérországból« befogadott, *persze betartatván vélem a játékszabályokat, amiket be is akartam tartani*. Jelesül azt, hogy átjövetelemnek nem politikai, hanem magánszínezetet adok (házasság). Ez volt a védőszínem. Újfont a létstiliztika. Ebbe az is beletartozott, hogy itt is a »*megettévedt, de jó szándékú, világnézetünkön belüli*« kategóriájának kellett kiadnom magam. Így, ahogy mondom. Minden kertelés nélkül. Persze én sejtettem, hogy ők sejtenek vagy tán tudnak is rólam mindent. Hallhattak az annyi mindenben »rejtezkedő« íróról. Hangos életem mögött szaporodott a hallgatás.”³⁸

Tudta, hogy Ceaușescu Romániájából hova érkezett, „...mert még a pesti rokonom is panaszkodott, hogy van bizony nacionalista ott is elég, minek oda még menekült erdélyi magyar, pláne ’56-os nacionalisták is, vizet vederrel a tengerbe?”³⁹ Tudta, mert azok közé tartozott, akik „elég világosan látták: ennek a viszonylagos jólétnek két alappillére volt: ’56 és a földrajzi *status quo* további elfogadása. Az első, eltiport voltában is fényes és pozitív, a másik világragédiákkal mindmáig terhes, szégyenletes történelmi emlék.”⁴⁰

Páskándi a hivatalos irodalmi életben nemigen vett részt, írószövetségi sarzsijára, szakosztályi megbízatására, hivatalos irodalmi (nem szakmai) fórumokon való megnyilatkozására nem emlékszem. „Neked megvallom, drága barátom – írta egykori rabtársának –, hogy voltak gyanakvók, közömbösek, irigy szemmel nézők az itteniek között. Lelkileg fölkészültem erre, természetesen nem gyermekként jöttem át. Egyetlen irodalmi klikkbe, csoportba, társulásba – leszámítva az írószövetséget –

nem tartoztam és nem is tartozom. A magyarság mint önmegvallás az egyetlen szempont: ha azt mondja valaki, hogy magyar vagyok, akkor az magyar. Az anyanyelv, vagyis a szellemnek, a történelmi emlékezetnek, a történelmi együvé tartozás tudatának az emléke és vállalása tart össze bennünket, nem pedig valamiféle faj, vagy mit tudom én, milyen marhaság, abszurditás.”⁴¹

Mégis benne élt az irodalmi élet sűrűjében. Nem csak az íróársakat és az írószövetségi ügyeket, de a kiadókat, lapszerkesztőket is jól ismerte – és nem csak a kultúrpolitika fő irányát, de a benne „játszó személyeket” is. Tudott az irodalompolitika aktuális sugallatairól, porciózó engedményeiről (amit lehet Jupiternek, nem lehet a *Tiszatáj*nak, a *Forrás*nak, az *Életünk*nek – hogy az írók megosztásáról név szerint ne is beszéljek), és tudott a dühödt büntetőakciókról, a visszhangos szilenciumokról és a csendes cenzúra kisebb-nagyobb botrányairól is – mindarról, amit a pártközpontban terveztek.

A kisebb-nagyobb cselszövéseket – az akkor még magát erőteljesnek mutató hatalomnak ezeket a néha mégis panaszosan kesergő kísérleteit – egyikünk gúnyosan az Aczél-féle „offenzív defenzíva” stratégiájának nevezte. Joggal, hiszen például az 1980. november 17-ére tervezett „irodalmi aktívára” az MSZMP KB TKKO-n (a nagy hatalmú Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályon) ilyen „gondolatiságú” beszédtervezet készült: „Miközben a szocialista országok megosztására, a gazdasági-társadalmi nehézségek kihasználására mind több erőfeszítést tesznek a burzsoá politikai és propagandafórumok, nekünk a védekezést és a megújulást egyszerre kell csinálni. ⁴² [...] A szocialista társadalom mai építése, régi és új ellentmondásainak leküzdése, a közösségteremtés, a demokratizálás, a megújulási képesség kihasználása: valódi nemzeti program, »közös vállalkozás« lehet s kell legyen minden művészértelmiségi számára. A termékeny, felelős viták és ez az alapvető egység egymást feltételezik.”⁴³

Aztán pedig mintha a szorgos szegedi III/III-asok „elemzéseit” olvasnánk (noha mindez nem a „szervnek”, hanem az „írók felé” készült): „Erősödik hazánkban a szervezett ellenzék, igyekeznek kihasználni a legális fórumokat. Bibó-kultusz; ellenzéki előjelű »népfront« veszélye, főleg a fiataloknál, kihasználva a generációs, a pályakezdési gondokat. Sérelmi demagógia, sőt: politikai alapelveink, intézményeink támadására is van példa. [...] Az utóbbi időben az irodalmi életben is tapasztalható e tünetek beszivárgása, olykor elvtelen engedmények, a szkepszis »közös nevezője« okán. Nem a komor hangú, éles társadalomkritika, hanem a nihilizmus, a demagógia, a fekete lakkozás elterjedése a gond, illetve az, hogy a progresszív erők, a kommunisták nem nagyon állnak ki ezekkel szemben – egy pozitív programmal hitelesített elvszerű, marxista vitalendülettel.”⁴⁴

Nem bizony, mert néhány megcsontosodott öskommunistát és elvetemült hivatali bérencet, konjunktoralovagot és íróként sem egészen beszámítható széplelket, vagy ki tudja (tudtuk) miért már eleve „védett” embert leszámítva senki sem óhajtott kitenni magát a közmegvetésnek vagy a nevétségességnek. Mégis, kipuhatólandó, hogyan vélekednek az írók, a pártközpont szigorúan bizalmas „egyéni beszélgetéseket” rendelt el az írószövetségben (nem először). Ezek során nem csak a hangadókat, de a „hallgatag nagyokat”, így Páskándit is megkérdezte (tőle tudom) egyik köztisztviselőben álló, de akkor éppen funkciót viselő íróvárosa.

A beszélgetésekről készült összefoglaló⁴⁵ senkit sem említ név szerint, az összkép is persze stilizált, a közhangulatot mégis érzékelteti: „Ha marad a mostani szituáció, a közgyűlésnek nincs értelme. A szövetség huszonkét éves működése bizonyítja, nem is akarták, hogy igazán szava, hatásköre legyen. [...] Amíg a mostani szubjektivista, voluntarista kulturális politika folyik, amíg a döntés a mindenkori kifutófiúk végrehajtói ügkörébe inkább tartozik, mint az állítólag önálló művészeti szövetség jogkörébe, mi jobbat lehet várni?”⁴⁶ [...] Az író az alig működő szakosztályokban, az erélytelen vezetés körében védelmet nem talál. Védelmet csak Aczélnál vagy Pozsgaynál lehet keresni. Legyenek hát olyan szakmai képviselőink, akik nem dróton rángatható eszközök csupán.”⁴⁷ [...] Képtelenség, hogy miközben leromlottak a politikai feltételek, [az írószövetség – Cs. M.] se kül-, se belpolitikai kihívásokra nem válaszol. Csak negatív akcióprogramja van: lehetőleg semmit sem csinálni, mindent elodázní, a bizonytalan jövőbe tolni. Ennek katasztrofális következményei lesznek. A hidegháborús erjedésben, a szomszéd országok magyarságának helyzetére vonatkozóan semmi érvényes megoldási kísérlettel sem állunk elő. A stabilitás attól nem marad fenn, hogy állandóan mondogatjuk: mi rendben vagyunk. Kulturális politikánkban mindez a tehetetlenség fokozottabban érvényesül, lévén az irányítás egyetlen bevált formája a paternalista személyi politika. A gazdasági életben kemény törvényszerűségek uralkodnak, a kulturális politikát viszont lehetne szabadabban csinálni.”⁴⁸ [...] Huszonöt évvel '56 után a szorításokon végre engedni kéne. A közgyűlésen az elnöki beszámolóknak nem az irodalmi életéről, szigorúan csak a szövetség szervezeti életéről kellene beszélnie. Be kell majd ismerni, hogy rengeteg a mulasztás, mivelhogy a szövetség tulajdonképpen nem tölti be funkcióját. A betokosodás, a mozgásképtelenség a legjellemzőbb rá. Nem tud beleszólni az irodalompolitikába, így az írók érdekvédelmét sem tudja hatékonyan ellátni. Kérdés: szükség van-e rá egyáltalán? Netán egy irodalmi társaság többet érne.”⁴⁹

Az írók természetesen csupán látszólag beszéltek *csak* az írószövetségről. Mégis a hatalom, miközben úgy érezte, hogy még mindent erősen kézben tart – hinni akart saját hamis, fölfelé is kibúvót kereső, okoskodó „egyrészt, másrészt”-jeinek, mert nem ismerte sem az írókat, sem a saját helyzetét. Érzékelt az elégedetlenséget, de nem tudta az okát; vagy ha tudta, nem akarta vagy nem merte megfajteni a rejtvényeket – sem a művekben, sem a „művön kívüli megnyilatkozásokban”. Orrolt értük, meg is bosszulgatta, akkoriban mégis inkább megkerülte őket. Az okosabb káderek egyszerűen átléptek fölöttük, a nyersebb főapparatszikók és dühödtebb alvállalkozóik pedig nem is törődtek az írók (színészek, képzőművészek, muzsikuskok stb.) kritikus véleményével – ők csak parancsra „ütöttek”. Páskándi nekem is elmondta: „Egyik barátom elmesélte, mit mondott egyszer Féja Géza neki a Fialat Művészek Klubjában, ott az Andrassy úton, amikor valami téma révén rólam szó esett: »Ha egyszer valaki jól megérti, miket ír ez a P... (vagyis én), úgy seggbe rúgják ökelmét, hogy a lába se éri a földet.« Noha ez a vélemény – mi tagadás – hízelgett, a jóslat beteljesedésétől, láttuk, nagyon is óvakodtam. [...] Nos: azt is tudtam vagy inkább reméltem: ők – legalábbis – *sejtik, hogy amit írok, annak megfejtése rájuk legalább akkora veszélyt hozhat, mint reám.* Ez a felismerés volt viszonylagos merészségem rugója.”⁵⁰

Megdöbbenő, hogy az „elbeszélések” tartalma aztán mennyire átalakult abban a kanonizált változatban, ami már csak a két legnagyobb íróasztalra került oda:

„Az íróársadalom zöme alkotásokban és művön kívüli megnyilatkozások tekintetében politikailag lojális; kész a szocializmus ügyének támogatására, nemzeti programnak tekinti a párt programját (ha nem is ért egyet politikai gyakorlatunk minden elemével); tudja, hogy alkotói szabadságának és eredményeinek megőrzése az MSZMP művelődéspolitikájának, végső soron politikájának folytonosságától, továbbvitelétől függ. Ugyanakkor a nemzetközi helyzet kedvezőtlen fejleményei, a lengyel események, a hazai gazdasági és társadalmi nehézségek hátrányosan befolyásolják az írói közhangulatot. Ez részben a szocializmus fejlődési távlatát illető elbizonytalanodásban, részben társadalmi, kulturális életünk ellentmondásait érő rendkívül érzékeny, nem egyszer türelmetlenül kritikus megfogalmazásban jut kifejezésre. (Például a határon túli magyarsággal kapcsolatos politikánkat, a demokratizmus elégtelen fejlődését illetően.)”⁵¹

A kádári politika elzibbasztóan lassú, ám igencsak „cselekvő agóniájának” nyomasztóan szorgos, ezért mégis fenyegető tehetetlensége ekkoriban lett nyilvánvalóvá. A „fokozott ideológiai kitettségű irodalmi terület” (Tóth Dezső miniszter-helyettes⁵²) problémáinak félnék ideologikus műnyelven szóló, avagy nyersebb „politikai műleírása” bármikor készen állt – magukra a „problémákra” azonban épkezláb megoldási javaslat sohasem volt. Lévéen szó a „szocializmusról”: nem is lehetett.

JEGYZETEK

1. Kényszermunkatáborbeli egykori rabtársa, Páll Lajos emlékezik így Páskándira: „A Piros madárban van egy vers, valahogy így szól: »ha én csalódnék, akkor egy világ omlik össze« – nem tudom, emlékszel-e. Bár Páskándi nem volt vallásos – mi, a vallást gyakorlók ki is neveltük –, egyszer könyörgött, szinte összetette a kezét, hogy bocsássak meg neki, mert valami hülyeséget csinált. Bocsássak meg – nem mondtam, hogy nem bocsátunk meg –, gyönni akar. Géza annyira a hitre volt teremtve, hogy rettenetes nehéz volt neki hitelenné és abszolút kételkedővé válnia. Szerintem az egész fiataltsága mind a hit körül forgott. Most mindegy, hogy vallásos volt-e vagy sem, valahol egy gyökérről fakadtunk. Érdekes, jöllehet nem gyakorolta a vallását, nagy kálvinista volt.” P. Sebők Anna: Kolozsvári perek 1956. Hamvas Intézet. Bp., 2001. 237–38.

2. Páskándi Géza: A megvallás avagy: van-e lélekröntgen? Vallomások, emlékiratok. Nap Kiadó. Bp., 1999. 69.

3. Másutt ezt így fejezte ki: „A történelmi drámaírók tehát már csak azért is értelmező kedvére, hajlamára van bízva és utalva, mert a historikusok (krónikáírók, történetírók) annyit tény elhallgattak vagy maguk se tudtak; amiről tudtak, azt is az uralkodó érdeke szerint állították be. A történelmi drámaírók tehát egyben rekonstrukcióra vagy jobbik esetben (ha elég sok tény, adata van) restaurációs munkára is vállalkozik. Empátiás aktusra. Ez pedig eleve felteszi a korérdék, az egyéni és csoportérdék, létérzés, léthangulat beszivárgását az értelmezésbe, a kiegészítésbe. A hiányzó láncszem igen sokszor lehet kisebb is, mint az előző és a következő, lehet más fémőtövetből való, más árnyalatú, színű, szögletesebb, könnyebb, súlyosabb. Ennek odavetése tehát, amennyiben az eredeti láncszem nem találatot meg – részben az írótól függ (a történelmi dráma- vagy esszéírótól, sőt a történelemtudóstól is). Az adott kor történelmi hőségnek, emberének pszichéjét végül is csakis saját korom emberének pszichéjén át tudom megközelíteni, elevenné tenni. Keresve a közös állandókat.” Kell-e a történelmet „kikacsintásra” bírni? Id. Méltó túlélés 44–45.

4. Szász László: A stílus: maga a lét. Eszmetörténeti vázlat Páskándi Géza munkásságához. Kortárs, 2002. 10. 97.

5. Páskándi Géza: A sírablók. Regény. Szabad Tér Kiadó, Bp., 1989. 46.

6. „Mert bár mindig rátartai voltam, s vagyok erdélyi mivoltomra – örökké magyar írónak, egyetemes magyar írónak akartam tudni s nevezni magam. Már csak hívságból is. Tán ez sem tetszett némelyeknek ott s itt. Az állalat, álközszolgálat bajnokának. Nos, részéről talán volt ebben felkapzkodási, feltörekvési vágy is. De kitörési mindenképpen. Viszont egyebet nem tehettem. A természet s a természetem ellen.

De tán ez ügyben is mélyen magamba néztem. Vajon akkor is olyan büszke volnék erdélyi mivoltomra, ha nem tudnám, hogy Transsylvania a magyar történelem, szellemiség, irodalom, művészet, tudomány nagyjainak egészen tetemes százalékát adta a minden magyaroknak? Tehát akkor is, ha nem volna mire büszkének lennem?

Aligha. Mint ahogy nem volnék büszke arra sem, ha szüeim tolvajok lettek volna, velejéig hazug, szembehazudós emberek. Tán akkor is emlegetném őket némi melegséggel, de semmiképp sem volnék büszke rájuk. Viszont, aki derék szüeim képét lerombolná bennem – az előttem meg ne álljon többé! Még akkor sem, ha résztint igaza volna, mert hiszen apám-anyám sem hibátlanok, nékik is voltak megalkuvásaik. Hát akkor, aki a nemzet történelmem jobbik-rosszabbik képét rombolná le bennem! Sokat emlegetett jóra való nacionalizmusom még a családi példákön is izmosodhatott hát. Úgy értem: megszülethetett bennem is egy család-nemzet analógiapáros. Rég leirtam: ha nem tudnám, az anyám nekem mi minden jót jelent – nem érteném meg a másik embert: miért szereti úgy az anyját. Nevetséges, ingerlő tény volna. Ha ne-

kem nincs nemzetem, amelyet alapjában becsülök – azt sem érthetném meg, mások miért szeretik nemzetiségüket.” A megvallás... 190.

7. „...Azóta Budapesten élek. Minden díj, kitüntetés, amit ott és itt kaptam, tulajdonképpen jólesett, és nincs okom, hogy ne legyek rá büszke. Ott az Írószövetségtől elnyert vagy a magyar kritikusoktól kapott Pezsgő-díj. Itt: a József Attila-, Magyar Művészetért, illetve a Kortárs-díj. Mégis van két legbecesebb a becsekese között: az 56-os Emlékérem és a Kossuth-díj.” Szimbiózisban a történelemmel. Id. Méltó túlélés 8. Páskándi a Kossuth-díjat 1993-ban, már az Antall-kormány idején kapta meg.

8. Múlhatatlan... 34.

9. A megvallás... 119. Áttelepedéséről: „...ebben régi barátaim (Majtényi Erik, Földes László) és egy-két jó emberem, itt Illyés Gyula és szűkebb köre meg egy híthű katolikus leány önzetlen segítségével egyengette utamat. Ugyanígy nejemet, Anikót is – alaki házassággal – egy jószívű barátom segítette át. Igyekeztem lojális lenni a befogadó államhoz, s bárkihez, aki hónom alá nyúlt, hiszen akárhogy is, de felvállalták hallgatóságos, ám nyilvánvaló politikai menekült mi voltomat. (Magyar üldözött magyart a szomszédal szemben is megóv, ilyen addig még nemigen volt.) Sok derék magyar emberrel volt alkalmam találkozni (párttagok, sőt vezető párttagok közül is.)” Szimbiózisban a történelemmel. Id. Méltó túlélés 7. Magyarországra való áttelepése sokak haragját váltotta ki, némelyek egyenesen „hazaárulónak” mondták (Méltó túlélés 7.), s csak kevesen – közöttük Láng Gusztáv – álltak mellé (Vissza a Forrásokhoz 134.).

10. Begyűjtött... 136.

11. „A szegedi Tiszatáj igazán akkor vált országosan elismert irodalmi és kulturális folyóirattá, amikor Ilia Mihály bekapcsolódott a lap szerkesztésébe (kezdetben rovatvezető, majd főszerkesztő-helyettes, 1972 és 1974 között pedig a folyóirat főszerkesztője). Elsősorban Ilia személyiségének: irodalomértő és szerkesztői tájékozódása bővülésének és etikus szerkesztői magatartásának volt köszönhető, hogy a szegedi folyóirat kilépett helyi érdek- és hatóköréből. A magyar irodalom egységének fölismérése elvezetett a kisebbségi magyar irodalom megismeréséhez, ezzel összefüggésben pedig a magyar kisebbségek vészhelyzetének bemutatásához. Ilia szerkesztői koncepciójából a magyarság és a közép-európai-ság közötti gondolatokörnek vállalása vált a Tiszatáj meghatározó irányvonalává. A szegedi folyóiratot az irodalmi köztudat elsősorban a népi írók korabeli szócsövének, a népi-nemzeti irodalom fórumának tekintette és tekinti. Ez az értékelés természetesen nem jogosulatlan, de leszűkíti a Tiszatáj korabeli szerepét, egyoldalúan látja törekvéseit. A folyóirat eredményességét és hatását az is magyarázza, hogy a kelet-közép európai régió és a magyarság kulturális hagyományait az értékszempontra érvényesítésével közvetítette.” Németh György: A Mozgó Világ története 1971–1983. Új Palatinus Könyvesház Kft., Bp., 2002. 116. Ő idézi: Gyuris György: A Tiszatáj fél évszázada (1947–1997). Somogyi Könyvtár, Szeged, 1997.

12. Elbeszélések. Irodalmi Könyvkiadó, Buk., 1968.

13. Jancsó Béla: Irodalom és közélet. Cikk, esszé, tanulmányok. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1973.

14. Novellák, párbeszéd. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1973.

15. Az idézett jelentések a Történelmi Hivataltól kért és kapott személyes anyagaim.

16. „Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Engedélyezem: Molnár István r. alezr. Főkapitány áb. Helyettese. Ellenőrzési terv. Szeged, 1976. november 8.”

17. „Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Engedélyezem: Dr. Kelemen Miklós r. vezérőrnagy, megyei főkapitány. Tárgy: »Subások« fn. bizalmas nyomozásban. Intézkedési terv. Szeged, 1977. május 17.”

18. »K«-ellenőrzés: technikai rendszabályi postai küldemények cenzúrájára. (Az 1956 körüli években »T«-ellenőrzésnek is nevezték.) Lásd: levelkötés. Kenedi János: Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23–március 15.–június 16. a Kádár-korszakban. Magvető Kiadó, Bp., 1996. Második kötet. 426.

19. „fedőnév: az állambiztonsági szolgálat operatív munkatársának, a hálózat tagjának kilétét leplező vagy jelölő elnevezés. Legalizálását szükség szerint fedőigazolvánnyal kell alátámasztani.” Kis állambiztonsági... Második kötet. 416.

20. „titkos kutatás: az állambiztonsági szerveknek az a tevékenysége, amelynek során az ellenséges tevékenység elkövetésével gyanúsított személy lakását, lakrésztét, munkahelyét, szállodai szobáját, ruházatát, csomagját, illetve poggyászát átvizsgálják. Ebbe a körbe tartozik a járművek és szállítóeszközök átvizsgálása is.” Kis állambiztonsági... Második kötet. 439–40.

„Lajtai” tmb. „jóvóltából” ez utóbbiban is részesültem. Mielőtt – fölajánlott „baráti segítségként” – a kollégiumból pesti albérletembe hozta volna Szegeden maradt könyveimet, Ladájával előtte még „beugrott” a III/III-hoz, hogy a szállítmányt átkutassák. Feladata szerint annak is utána kellett néznie, nem maradt-e még valami könyvem és iratom az Eöt-vös Kollégiumban. Jelentésében beszámolt arról is, hogyan hordtuk föl a könyveket nyolcadik emeleti albérletembe – ketten. (Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Kivonat „Lajtai” fn. tmb.-vel 1980. január 28-án tartott találkozási készült szolgálattal jegyéből.) És még valami: „Találkozás alkalmával Csapody a tmb-nek átadott egy levelet, egy könyvet, a Kortárs 1978. évi munkájának értékeléséről szóló írógéppel írt anyagot, valamint a Romániában élő magyar nemzetiség helyzetével kapcsolatos gépelt anyagot azzal, hogy azokat Szegeden adja át Ilia-nak. A tmb. a fenti anyagokat továbbítás előtt még Budapesten szervünknek átadta. Elmondotta, hogy a Csapodytól hozott anyagokat január 23-án Ilia-nak a lakására elvitte és átadta. Ilia lakásán kb. tizenöt percig tartózkodott.”

21. Győr-Sopron megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Tárgy: Dr. Csapody István ügyében. Engedélyezem: Dr. Simon Tihamér r. ezredes főkapitány, ÁB-helyettes. Ellenőrzési terv. (1978 eleje)

22. „Dr. Ilia Mihály a befolyása alá tartozó fiatalokat továbbra is sokoldalúan tanulmányozza »kádertartalék képzése« céljából, közülük a számára legalkalmasabb személyeket fokozatosan bevonja a konspirációs tevékenységbe és lehetősége szerint fontos pozíciókba juttatja őket. Egyik hallgatójának ezt így fejezte ki: »Az elmúlt öt esztendő a víz alatti korszakom, ami most is tart, ennek az eredményét ma abban látom – nem hirdetem ugyan –, hogy ma Magyaror-

szágon kevés olyan fórum van, ahol nincsen tanítványom.« (Kiem. Tölem – Cs. M.) Volt tanítványai közül Csapody Miklós a Művelődéstügyi [sic!] Minisztérium Irodalmi Osztályának előadója, Zelei Miklós az újjáalakult FIJAK vezetőségi tagja, Zalán Tibor pedig az Írószövetség tagja lett. Pályafutásuk további alakulását lehetőségeihez mérten igyekezni elősegíteni. Rajtuk kívül figyelemmel kísérni Baka István szegedi költő, Temesi Ferenc budapesti író és Rékasi János charta-aláíró, az MTA Szociológiai Intézetének munkatársa sorsát is.» (Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Tárgy: A „szerkesztő” fn. bizalmas nyomozásban. Összefoglaló jelentés. Szeged, 1981. december 28.)

23. Fokozott megfigyelés alatt tartott személy külön nyilvántartása.

24. Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Tárgy: „Subások” fn. bizalmas nyomozásban. Jelentés. Szeged, 1978. november 29.

25. Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Tárgy: Dr. Ilia Mihály egyetemi adjunktus ellenséges tevékenységéről. Összefoglaló jelentés. Szeged, 1978. február 6

26. tmb: titkos megbízott. Nem az állambiztonsági szolgálat hivatásos operatív munkatársa, hanem külső, „hálózati” személy. Magyarán besúgó, akit zsarolással, ígéretekkel (ritkábban „önkéntes alapon”) szerveztek be.

27. A jó „Kerekes” tmb. idősebb volt nálam, nagy műveltségű, kellemes ember (kár, hogy nem tudtam: jovialis barátunk mindemellett tmb. is). Többször is jártam náluk, egyszer éppen Bustya Endre kolozsvári irodalomtörténésszel, a hírneves Ady-kutatóval és Ilia Mihállyal (erről külön is jelentett).

„Kerekes» Csapody Miklóssal kapcsolatban megjegyezte, hogy az »Életünk« c. Szombathelyen megjelenő irodalmi folyóiratban olvasta a pályakezdő első kötetes romániai magyar írókról szóló színvonalas tanulmányát. Nevezett tehetséges, mozgékony kritikusként tartja, aki saját elmondása szerint évente több alkalommal szokott Romániába utazni, egyrészt kutatási céllal, másrészt pedig ottani ismeretségi köre meglátogatására. Csapodyval a hálózat eddig mintegy 8,9-szer beszélgetett, mostani telefonhívása érzése szerint kapcsolatuk közeledését jelezheti.» (Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Kivonat „Kerekes” fn. tmb.-vel 1979. december 12-én tartott találkozóról készült jelentésből.)

A jól informált „Kerekes” a szerveket is jól informálta: „A beszélgetés során nevezett elmondta, hogy 1980. április 14-én találkozott a József Attila emlékműpécs keretében Szegedre érkezett Csapody Miklóssal [...] Szokatlan módon nevezett mindjárt politikailag kezdett, elemezte a jugoszláv helyzetet Tito elnök esetleg bekövetkező halálának összefüggésében. [...] A beszélgetés végén »Kerekes» fn. operatív szempontból figyelemre méltó észrevételt tett. Elmondta, hogy nemrég belelapozott a »Forrás« és az »Alföld« c. folyóiratok legutóbbi számaiba, s megállapította, hogy az elmúlt fél évben ugrásszerűen megnőtt a romániai magyar szerzőkre való reagálás, egyes példányoknál [számokban – Cs. M.] eléri a lap terjedelmének 50 %-át. Ebben az összefüggésben kiemeli Annus József szerepét, aki évek óta az »Alföld« c. folyóiratban igen sokat szerepel, rendkívül jó kapcsolatokkal rendelkezik, viszonylag gyenge írásait is magas szinten méltatják. Olasz Sándor ugyanilyen jó kontaktusban van a »Forrás«-sal, rendszeresen megjelennek publikációi, szinte minden cikkében a Duna menti sorsközösséget hangsúlyozza kritikáiban, recenzióiban. A hálózat ebből azt a következtetést vonta le, hogy a Tiszatáj néhány évvel ezelőtti híd-szerepet túlkompenzáló profilját átvette a másik két országos jelentőségűvé vált folyóirat, de a kapcsolatrendszer vonatkozásában és profiljuk átalakulásában a háttérből a Tiszatáj szerepe érzékelhető. Ezt támasztja alá az az értesülése is, mely szerint Csapody Miklós a Szombathelyen megjelenő »Életünk« c. folyóiratot is rá szeretné állítani a határainkon túli irodalom méltatásával való foglalkozásra.» (Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Kivonat a „Kerekes” fn. tmb.-vel 1980. április 16-án tartott találkozóról készült jelentésből.)

28. ....1978. november 18-án a szegedi Bartók Béla Művelődési Központban került megrendezésre a Szombathelyen megjelenő »Életünk« c. folyóirat estje. Bevezetőt mondott Pete György főszerkesztő. Meghívott vendégek voltak: Apáti Miklós, Ágh István, Bella István és Simonffy András. Műveiket Ruttkai Éva és Fodor Tamás színművészek adták elő. Az est második programjaként bemutatták Baka István szegedi költő Háborús téli éjszaka c. művét, a zalaegerszegi Reflex Színpad közreműködésével, Merő Béla rendezésében. [...] Tájékoztattuk továbbá Vezető elvtársat, hogy a BM III/III-4. Osztállyal együttműködve »Subások« fedőnéven, 11-Cs-780/2. számú csoportdosszié alapján bizalmas nyomozást folytatunk egy, az irodalmi élet területén elhelyezkedő nacionalista platform alapján ellenséges tevékenységet folytató csoport ügyében. A csoportosulás egyik tagja dr. Ilia Mihály egyetemi adjunktus, szegedi lakos törekvése, hogy különböző folyóiratoknál tanítványai, kapcsolatai számára pozíciókat szerezzen, írásait megjelentesse. Így Pete György figyelmébe ajánlotta több kapcsolatát, köztük Mészáros György egri lakost és Csapody Miklós szegedi V. éves egyetemi hallgatót, »F«-dossziés személyeket, valamint Fűzi László egyetemi hallgatót és Baka István szegedi költőt. Nevezettek 1977 elejétől folyamatosan publikálnak az »Életünk« c. folyóiratban.» (Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! 205-833/1978. Tárgy: Pete György ügyében. Hiv. sz.: 217-469/4-1978. Vas megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály Vezetőjének, Szombathely.)

29. Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Tárgy: „Subások” fn. bizalmas nyomozásban. Jelentés. Szeged, 1978. november 29.

30. Uo. Jelentés. Szeged, 1979. június 6.

31. Belső ellenséges, ellenzéki elemek tevékenysége (Csongrád-76-270/3/1979.11.20.)

32. Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság, Szeged. Szigorúan titkos! (1981. május 5.)

33. „postaláda: a személytelen összeköttetés egyik eszköze. – Tárgy »postaláda« vagy rejtekhely, olyan titkos hely, amely jelentések, utasítások, eszközök elhelyezésére, kicserélésére alkalmas. Személyi »postaláda« erre a célra kiválasztott, alkalmas, megbízható személy, akit a beszerzés után az operatív tiszt és a hálózati személy közötti összeköttetés fenntartására alkalmazunk.” Kis állambiztonsági...Második kötet. 437.

34. Győr-Sopron megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály vezetőjének! Győr, 1982. június 11.

35. Vas-52-294/8/1979.12.18. (1979)

36. Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztály. Szigorúan titkos! Kivonat a „Lajtai” fn. tmb.-vel 1980. július 22-én tartott találkozóról készült jelentésből. Nytsz.: 57/47-332/1980.

37. Páskándiné Sebők Anna: Szubjektív előszó. Méltó túlélés 6. Bizonyára nemcsak egyetlen ráállított tmb.-nek volt a feladata (a jelen esetben már 1974. október 22-étől), hogy „Kapsolatát továbbra is tartsa fenn Páskándival és a köréje csoportosuló írakkal. Kísérje figyelemmel társalgásaikat, nacionalista, szovjetellenes megnyilvánulásokat tesznek-e. Páskándi részéről tapasztalható-e túlzott magyarkodás?” Uo. 7.

38. Begyűjtött... 135.

39. A sírblók. 247. (Az idézett „rokon” természetesen nem a szerzőnek, hanem az egyik „regényhősnek” a rokona.)

40. Begyűjtött... 135.

41. Múlhatatlan... 19.

42. Bevezető és zárótervezet az 1980. november 17-i irodalmi aktívához (szerzője Agárdi Péter). 2

43. Uo. 4.

44. Uo. 5.

45. Jelentés az egyéni beszélgetésekről (1981. IX 6–14.) Szigorúan bizalmas!

46. Uo. 4.

47. Uo. 5.

48. Uo. 7.

49. Uo. 11.

50. Begyűjtött... 141. „...engem a nemzetiségi együttélés arra intett és okított, hogy a rendszerek és a nációkat csakis a saját nyelvükön, sajátos jelrendszerükön belül és alapján kell és lehet – hivatkozással – ígéretekre vagy akár csupán méltányossági kötelezettségeikre figyelmeztetni; legalábbis ha célunk nem valami távoli, homályos, megfoghatatlan ügy, hanem a gyors, a közvetlen segítség. A beavatkozás. Ez az indirekt tiltakozási forma ergo nem volt más, mint a nemzetiségi ügyekben magukra hagyatott megszentelt kifejezési módszere.” Transzilván távlatok. Naplójegyzetek erdélyi bolyongóknak. Id. Méltó túlélés 110. és köv.

51. Tájékoztató jelentés az Agitációs és Propaganda Bizottságnak a Magyar Írók Szövetsége közgyűlésének előkészítéséről (1981. augusztus 26.).

52. Egyik prózaírónk szerint így lett belőle, a tudósból „irodalomtörténészből kultúrpolitikusá koszlott ideológus”. Nem volt bosszúálló, de félelmében minden felsőbb utasítást gondolkodás nélkül, bárkivel szemben végrehajtott, miközben feltörő kételyeit szűkebb-tágabb körben nemegyszer nyomta el alkohollal. Minisztériumi éveimben furcsa, nem is mindig kellemetlen kutya-macska viszony alakult ki közöttünk: ő kergetett (de csak parancsra vagy éppen annak elébe menni akaró, „megelőző csapásmérésként”), én meg futottam előle; ha megfogott, vagy kivágtam magam, vagy pontokba szedett érvekkel szegültem ellen, amit ha csak rajta múlt, eltűrt, mert ha nem is a szembenállást, de az „önvédelmet” tisztelte. Különben ha nem volt tétje, „kedvelt”, én meg elismertem, de nem miniszterhelyettesként, hanem mint Tóth Dezsőt. Munkatársi „bizalomról” természetesen soha szó sem volt közöttünk, viszonyunk mégis csak attól fogva romlott meg, amikor már mind gyakrabban megszidták miattam. Aczél György, Agárdi Péter (és néha Komidesz Mihály) pártközponti akaratát Tóth Dezső közvetítésével ettől kezdve Széchenyi Ágnes munkatársnőnk „ültette át a gyakorlatba”.

